

”Som de gamla sjunga . . .”

Något om vaggvisor och barnvisor på Soll.

*”Ru, ru Månggsjo, mångger fisker finggum vir,
stupp dem nidi sättjen, bjärå dem yvir bättjen,
spårå dem dest a jolum å påskum.”*

Hur många barn vaggas till ro i mors famn av en vaggvisa eller en ”söva” nu för tiden? Ändå är vaggvisan all folksångs ursprung, har det sagts. Men kanske ändå att den kommer tillbaka. Läkarna hävdar ju nu, att man skall sjunga för barnet, i n n a n det är fött. Varför inte också efteråt? Och vaggandet, och rytmen? — Förr fick minsann inte modern sitta och vila sig före barnets födelse, därom vittnar denna boks berättelser om barnafödslar. Överallt vaggades barnet med i arbetets jämna rytm, fött eller ofött, i magen eller på ryggen. ”Dem va voniger vi ä, inå dem kam-yr stjinni,” sa Måsan Mejt. Har vi också tappat hjärtats behov av poesi, leklynne, rytm, fantasi? Nog blir vi fattigare detta förutan. Och allt detta finns i vaggvisorna, de som skapats här och de som på outgrundliga vägar kommit till oss och ombildats här, på vårt eget sätt. Ibland är det så att man tycker att visorna kommit till samtidigt, på olika håll och långt tillbaka i tiden, i ett outgrundligt undermedvetet —.

Något som tyder därpå är att *m e l o d i e r n a* i stort sett är gemensamma. Har man orden, så nog kan man melodien. Så i denna visan:

*”Tussa lulla litn kin, mor djick åjt men kum snart in,
far a fer i a Långgå Bruk, köpa krippum gullsko.”*

Där kommer också poesien in, — drömmen om gullskor. Och tragiken, — far är så långt borta. Kanske hade han farit till Långgå Bruk i

Ru, ru Mångg sjo

Ru, ru Mångg sjo, mångger fisker fing-gum vir, styp dem
nid-i sätt-jän, bjärådem yvir bätt-jän, spårå dem
dest a jo-lum å påsk um ls.

Tussa lulla litn kinn

Tussa lul-la litn kinn, mor'dick'ajt men kum snart in.
Far a fe-ri a långga bruk, å kö-pa krippum
gull-sko. Kripperva fö mångger, å skonärva fö
trångger, så gull-tuppa vär fick int dans nå. ls.

Kumir kullor — .

Kumir kullor å kumir nöjker, sum vir båti
Seli-sjon å me-ta, å fåm int abborrer så
fåm i mör-ter, å dem su Seli-kullor stetja.
Häll N. M.

*Mas Jannes och Sol Stina
med sonen Gösta 1919.
Foto: Mats Albert Nilsson*

Älvdalen för att byta till sig liar och annat smide för osmundsjärn från blästorna i västerfäbodarna.

Men det var inte bara mor, som sjöng vaggvisor, det kunde lika gärna vara mormor, — eller morfar. Om barnet såg ut att somna, kunde mormor försiktigt utöka gullskorna med *''siltjesfrans å krus å flor, å nu a Stina somna.*'' Men då vaknade barnet till liv igen, och mormor fick fortsätta: *''Kripper va fö mångger, å skonär va fö trångger, så gulltupa vär kund int dans nå.*''

Var det morfar som sjöng, så kunde han tillägga: *''O stjit jän kåpp upå ledrä!''* men då förmanade honom mormor: *''Uj, ujåndå, ur usötjlin du e!''* — Så kunde visorna fortgå, med en ursprunglig *''kärna''* och personliga tillägg, som barnen gärna såg till att de upprepades.

Och fattigdomen — ”kripper va fö mågger” — den arma, obeskrivliga fattigdomen, när man hittade barn från Soll — berättas det i Leksand — ihjälfrusna bredvid väggkanten på tiggarevandring söderut med en barkbrödsbit i munnen:

*”Stackars dân så litn e, så kultar mellan gårlar,
snjon änd upi rovi stor, å ögon fulla mä tårar.”*

Eller lite lustigare:

*”Tuss lulleri lull, kok gryto vel full,
de kommer tre sultiga mågar.
Den ena var (h)alt, den andra var blind,
den tredje va så slarvån så an tost int gångg in,
an stor uti farstun å gråter.”*

Men tragiken — och humorn — kunde också komma in på annat sätt, som barnet kanske inte förstod:

*”Stackars dân så litn e, å har så mången en fader,
— en i Särna, två i Nås, tre i Idre, fem i Westerås,
— förutom alla gardister.”*

(el. ”studenter”. Tag det som passar bäst!)

En visa fylld av poesi är den om bocken i brunnen. Dess enda kända släkting kommer från Gotland, men där har bocken g u l d b l a d i munnen. Hos oss lyder den så:

*”Buttjen stod i brunnim, an add jett blad i munnim,
an visst int värt an suld fljoga, båti de gröna skoga.
Å da va ä oker, å da va ä loker,
å da va ä kroker, å da va ä groper,
å da va ä roli å krippum tä vårå,
um sumårn.”*

”Fljoga” betyder på soll-mål att flänga iväg, ge sig av hastigt. Visan har en tydlig rytmväxling, vilket tyder på att barnet vaknar till och blir livligare, tills den lugna och rogivande rytmen återställs mot slutet. Någon anser att ”oker” syftar på hökar, men den formen finns inte i soll-målet. Däremot syftar hela ramsan, ”oker”, ”loker”, ”kroker”, ”groper”, på terrängförhållanden, och ”oker” är då djupa, trånga och ofta vattenfyllda hål i marken, ”djyljor”. Hela visan ger en fin bild av det farofyllda men härliga livet både för ett litet barn och för en bock i skogen om sommaren.

Somliga visor har en härlig polska-rytm, och man kan väl tänka sig,

Tuss lulleri lull, kok gryto vel full —

Tuss lulle-ri lull, kok gryto vel full, det kommer tre
 sulti - ga må - gar. Den ena var (h)alt, den andra var
 blind, den tredje var så starvån, så an torst int kom in, an
 stor ut - i far - stun å prä - ter.

Buttjän stod i brunnim —

Buttjän stod i brunnim, an add jätt blad i munnim, an
 visst int värt an suld fljoqa, båti de gröna skoga,
 Å da va ä ö-ker, å da va ä lö-ker, å
 da va ä krokar, å da va ä gropar,
 da va ä vackert a krippum te våra, um sumá:rn.

Tidli tova

Tid - l - i To - va, tolv männer i sko - ga,
 sturuxan stung - gu dem, stjältjyri bundu dem, gäs rackan
 ändju dem, små - födor föstu dem, långt, långt sud min landi.

att de trallades till dansen på tunet efter avslutat fiske en lördagskväll. Den rikliga tillgången på små abborrpinnar i Seli-sjön är ännu betydande.

*”Kumir kullor, kumir pöjker,
kum sum i a Selisjön å meta!
Fåm-i-nt abborrer så fåm i mörter,
å dem su Seli-kullor stetja!”*

Visan används ännu, om inte som vaggvisa så som barnvisa åt förmodade blivande fiskare och vallkullor.

Barnen diktade och sjöng sina egna visor till lekarna. En av de större flickorna hade en lång rumpa av mindre barn efter sig, medan den fruktade ”vargen” låg gömd i en buske. Så sjöng de, medan de vandrade mellan snåren:

*”I gätum så långt, i gätum så långt,
däst i sjåum jän ljotan jän varg.”*

Och då rusade ”vargen” fram och försökte ta sitt byte. — Visan kan ha sin aktualitet i dessa dagar, när man vill ha tillbaka den fruktade vargen till bygderna igen.

Dessa visor har ofta en riktig blandning av riksspråk och Sold-mål, ”bucksvenska.” Oftast beror det väl på att de var vandringsvisor från ett stort område. Men det kan också vara så, att vers skulle vara annorlunda, ”poetiskt”, ett sådant språk, som talades av boksynta män, i psalmer och visor, men också av de avvikande, t ex rådn-folket. Ofta var både form och böjning mycket ålderdomliga, vilket tyder på gammalt ursprung. Ordet ”kin” för litet barn är vanligt i barnvisor och anses härröra från det tyska ”Kind”, barn, och kan antyda något om visornas utbredning.

Även psalmer kunde användas som vaggvisor, och man gav dem då en därtill lämpad melodi. Ett kuriöst exempel därpå ger Anna Öhman, nu 95 år. Hon minns att hennes mor ofta sjöng psalmen 272:2 ”Jag är en fattig fånge” (Se Sool-Öen 1972) som vaggvisa åt sina barn, och när vi forskade i psalmboken var det ”en fattig syndafänges klagan”, som brukade sjungas av Krångan Matts, som suttit på fästning för deltagande i mordet på Svarten. Men även det lilla barnet kunde känna med det stackars lammet, som hade blivit ensamt lämnad på en ö, när de andra fåren fraktades hem efter sommarens betesgång.

Såsom i skillingtrycksvisorna sjöngs också visor, diktade om timade händelser. Mest känd är väl visan om ”Tidli tova”:

”Tidli tova, tolv männer i skoga.

*Sturuxan stunggu dem, stjälltjyri bundu dem,
gäslrackan ändju dem, småfödor* föstu dem
långt långt sud min landi.”*

Sången berättar om vallkullan, som med sin hjord blev överfallen av tolv fredlösa män, vilka tog för sig av djuren enligt visan, men kullan lyckades med sin hornlåt ge signal till bygdens folk, och de tog hand om tjuvarna, som avrättades och begravdes på Tjuvholmen utanför Nusnäs, där man lär ska ha funnit människoben, som ansågs bekräfta uppgiften. Men säkert har platser med ”tjuvben” hittats även på andra ställen inom visans upptagningsområde. Visan syftar säkerligen på någon för länge sedan timad händelse, och våldsskildringar för barn förekom tydligen även förr, men hade tidsavståndets ofarlighet.

En annan visa, som kan ha haft verklighetsunderlag, var denna:

”Tuss lullerilull, tuss lullerilull,

sov nu mitt lilla, kära gull!

— Oj, oj, oj, oj, oj, oj!

Jag glömde resa stubben, som skulle likna gubben!

— Kom inte in, kom inte in! för styggen min är hemma!”

Äktenskap ingicks ju inte förr i tiden så ofta på grund av parternas känslor utan fastmer efter föräldrarnas gottfinnande. Därför kunde man ibland få tillgripa list för att få träffa den man älskade, och när man glömt varna älskaren och hörde hans steg utanför, fick vaggvisan göra tjänst. Visan har dock inga sold-ord, varför den säkert har kommit från annat håll, även om den varit sjungen som barnvisa här.

Den mest älskade av alla visorna, kanske också den äldsta, var väl den lilla visstumpen om Tusseli:

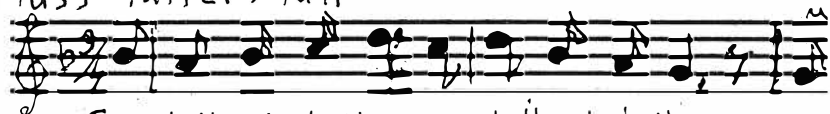
”Tusseli såt upå bambon å kvad,

an add så ljotan jän kasungg.”

”Tusseli” var inte vilken liten ”tusse” eller tomte som helst, utan ättefadern, som efter döden blev ”Tomtkall” men blev allt mindre och torrare för varje århundrade som gick, och ”kasundjen ljoter å ljoter”, och till sist var han så liten att han kunde sitta på ”bambon”, kyrkkloc-

* (små lammen)

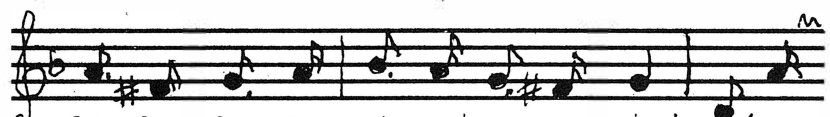
Tuss lulleri lull

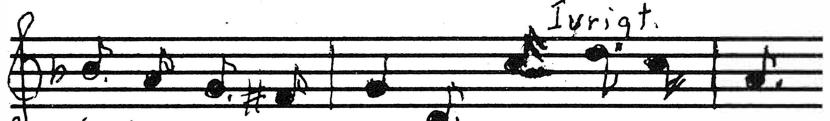
Tuss lulleri lull, tuss lulleri lull, sov

nu mitt lilla, kära gull. Aj, aj, aj

aj aj aj, jag glömde resa stubben, som

skulle likna gubben! Kom inte in,

kom inte in, för styggen min är hemma!

kan, och "kväda". Det sistnämnda ordet är inte brukat i manna minne. Håll Nils skrev redan 1939, att "det kan numera anses utdött i orten". Tusselis tilltag att sitta på kyrkklockan och kväda visar ju också, att han inte tillhörde rådnfolket och de andra tomtarna, för de tålde inte höra klangen av en kyrkklocka, utan fastmer den menighet av avsmnade soldbyggare, som brukade fira gudstjänst i kyrkan före de levande "um

jolnåti". — Men nog är det spännande att se honom sitta där och "kväda", kanske om "Tidli tova", kanske om något annat, som hänt i bygden i urminnes tid. — Visan kunde också få eftermäle: — "Ur djick ä sä?" — "Sä damp an nid!" — "Å slo si i knid!" — "Å sä vant ä nä mer!" — för den gången! —

Vilken värld, full av undran och äventyr, öppnade sig inte för barnen genom dessa visor! Har vi råd att undanhålla dem denna skatt? — Och för oss själva — får vi inte inblick i en gången värld och dess livsförhållanden, som lär oss, att vi inte bara v u n n i t men också f ö r l o r a t något väsentligt genom tidens gång.

Lilly Sterner-Jonsson

Tidli tova, tolv männer i skoga
 stjäll-tyri bunden däm, gäl-rakhan änggde däm
 stur-uxan stuggu däm, små-föder förte däm
 längst sud min hand.

Överstående melodi har av gammalt
 sjungits till denna visa, men är numera
 förgå hand och har ^{en annan} ~~erätt~~ av melodier.

Håll Nils Matsson